

ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ – МУЗЕЄЗНАВЕЦЬ ТА КРАЄЗНАВЕЦЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ СТАРОВИНИ

Дар'я Федусь
Чернігів, Україна

У статті зроблена спроба проаналізувати діяльність видатного історика, краєзнавця та музеєзнавця, голови Чернігівської архівної комісії, гласного та секретаря Чернігівської міської Думи Добровольського П.М. (1871 – 1910).

Ключові слова: *Добровольський П.М., Чернігівська архівна комісія, Археологічний з'їзд, історичний музей, краєзнавство*

Видатний археолог, краєзнавець та музеєзнавець Чернігівщини Петро Михайлович Добровольський народився 16 січня 1871 р. в селі Яриловичі Городнянського повіту. Освіту отримав в духовній семінарії, потім в духовній консисторії [5]. Під час служби в консисторії Петро Михайлович знайшов справу свого життя, якій віддав всю душу – це розробка місцевих історично – церковних пам'яток.

Вивченням життя та діяльності вченого займались Коваленко О.Б. [21], Войцехівська І.Н. [8], Верзилов А.В. [6] Деякі аспекти діяльності П.М. Добровольського як гласного Чернігівської міської Думи знайшли відображення у працях Демченко Т.П. [14], Рахно О.Я. [27]. Певні згадки про його археологічну діяльність надані у працях Ясновської Л.В. [30], Черненко О.Є. [29]. Але ґрунтовної праці присвяченої краєзнавчій та музеєзнавчій роботі Петра Добровольського поки не видано. У даній статті зроблено спробу ліквідувати цю прогалину.

Мета дослідження полягає у всебічному вивченні наукової діяльності П.М. Добровольського, так як багато з його праць, що зберігаються в архівах та музейних фондах України, ще й досі не опрацьовані.

З 1898 року на сторінках Чернігівських періодичних видань, таких як «Чернігівські єпархіальні відомості», «Чернігівське слово», «Чернігівські губернські відомості» та інших почали з'являтися його праці присвячені до того невідомим документам знайденим вченим в архівах. Він висвітлював актуальні питання церковної історії базуючись на нових, більш точних матеріалах. Працював у Сирітському домі та Чернігівській казенній палаті, звідки звільнився через конфлікт із керівником, пов'язаний з питаннями охорони місць пам'яток старовини [7].

Музейна справа на Чернігівщині активно почала розвиватися в кін. ХІХ – поч. ХХ ст. В 1896 році було створено Вчену архівну комісію, яка займалась архівними та музейними справами. В 1902 р. правителем справ комісії призначено Петра Михайловича

Добровольського. Займаючи цю посаду він опублікував в місцевих періодичних виданнях ряд праць присвячених церковним діячам таким як: Феодосій Углицький [25], Дмитрій Ростовський [17], Нілу Березовському [3] та ін. Представив громадськості до того не відомі грамоти Патріарха Адріана Архімандриту Єлецькому Феодосію Углицькому [10], Святителя Феодосія Архієпископа Чернігівського [11], Царів Іоанна и Петра Преосвященному Феодосію Архієпископу Чернігівському [12] та багато інших нових матеріалів, що зберігались в Чернігівському Троїцькому Архієрейському Домі.

Також Петро Михайлович приділяв багато уваги дослідженню церков, монастирів та духовно – навчальним закладам єпархії. Вивчав історію Чернігівського земського сирітського дому [18], чоловічої гімназії [19], духовної консисторії [32] та інших установ краю. Так, вперше він проаналізував «Лист декреталний от консистории катедры черниговской 1690 года», що підтверджував здогадку, щодо причетності Феодосія до заснування Чернігівської духовної консисторії.

Провів ґрунтовне дослідження архівних фондів задля написання праці «О местоположении несуществующих ныне храмов города Чернигова» [9]. Велику цінність представляють його праці присвячені опису церковного майна: Чернігівського кафедрального собору [2], Воскресенської церкви міста Остра та ін.

Саме Добровольський одним із перших в чернігівській архівній комісії заявив, що необхідно вивчати не тільки історію міст, але й малих сіл та містечок. Цю думку він виголосив на засіданні Чернігівської Архівної комісії 28 січня 1905 року у своїй промові «Старовина чернігівського повіту». Він наголосив, що по справам комісії він відвідав майже всі селища Чернігівщини і знайшов у них багато рідкісних книг і пам'яток з яких можна створити нову музейну колекцію. Як доказ Петро Михайлович представив деякі свої знахідки, серед яких була скатертина гетьмана Скоропадського, яка була знайдена в селі Андріївка у Анни Семенівни Садовської. Також вчений надав Євангеліє 12 століття, що зберіглось в Георгіївській церкві села Бобровиця та багато інших знахідок. Члени архівної комісії в цей же день написали листа Єпископу Чернігівському та Ніжинському Антонію з проханням передати Євангеліє до колекції музею комісії. До того ж після промови Добровольського було прийнято рішення направити представників комісії по селам Чернігівського повіту для більш детального вивчення пам'яток старовини.

Під редакцією П.М. Добровольського вийшли 4,5, 6 та 7 випуски «Трудів ЧАК». Велике зацікавлення у тогочасних істориків викликав «Топографічний опис міст Чернігова, Ніжина та Сосниць з їх повітами». Ці матеріали надійшли до Чернігівської архівної комісії з Сенатського архіву у Санкт – Петербурзі. Цей документ у супроводі передмови Добровольського висвітлив широке коло питань і містив цінні відомості про природу, демографію та інші елементи розвитку регіону [24].

В 1903 р. разом з колегами видав працю «Программа для собирания сведений археологических, исторических и этнографических по Черниговской губернии» в якій надав інформацію про правила збирання матеріалів, що відносяться до Чернігівської губернії. З часом відбулось накопичення матеріалів, що зробило можливим відкриття при Чернігівській губернській архівній комісії історичного музею, фонди якого були розподілені на 3 відділи. Перший включав в себе церковні старожитності, другий – матеріали повсякдення, третій – нумізматики [28].

Не дивлячись на те, що Добровольський активно і ґрунтовно займався місцевою історією він встигав приділяти увагу і законодавчим ініціативам в Чернігівській міській Думі. В 1905 році Петро Михайлович був обраний гласним, а в 1906 році – секретарем, завдяки чому мав змогу привернути увагу громадськості до захисту пам'яток старовини.

Думка про проведення з'їзду в Чернігові вперше була виголошена 1905р. на Археологічному з'їзді в Катеринославі. Вже 2 лютого 1906 року Добровольського було делеговано до Москви для написання програми попередніх робіт до XIV Археологічного з'їзду, що мав відбутись в Чернігові. Першочерговими завданнями було складення: 1) історії всіх населених пунктів Чернігівського повіту; 2) історії всіх приходських храмів і, по можливості їх фотографування; 3) опис молитовних будинків з фото; 4) детальний опис

існуючих городищ, курганів і т.д; 5) опис архівів; 6) історичний нарис про побут місцевих жителів; 7) опис історії та походження давніх сіверян [1].

Головним завданням Петро Михайлович вважав «возбуждение интереса в местном обществе» до історії рідного краю. Було видано звернення до міських організацій та жителів Чернігова, що небайдужі до старовини надати допомогу в підготовці археологічного з'їзду [23].

Завдяки активній роботі Добровольського Чернігівська міська Дума прийняла ряд ухвал:

1. Схвалити дії управи про призначення міста Чернігова місцем 14 археологічного з'їзду. «Черниговское земство, заинтересовано в изучении родного края и былой жизни его населения и в частности научном обследовании исторических памятников, окажет возможное с его стороны содействие».

2. Доручити постійній музейній комісії прийняти на себе організацію міського попереднього комітету археологічного з'їзду.

3. Поповнити склад постійної музейної комісії трьома новими членами: М.Д. Карвольським - Гриневським, А.А. Мухановим та В.М. Хижняковим

4. Направити в Москву в організаційне засідання попереднього комітету архівного з'їзду в Чернігів А.А. Муханова і зберігача музею А.П. Шелухіна. Вони протягом 10 днів мають ознайомитися з московськими давньосховищами.

5. Виділити постійній музейній комісії на 1906р. 500 рублів[13].

Під редакцією Добровольського було видано «Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове» [20] та «Краткий отчет об организации и деятельности Черниговского предвадительного комитета по устройству XIV археологического съезда» [22].

Вчений входив до складу музейної комісії міської Думи. 9 червня 1909 року він був ініціатором об'єднання всіх Чернігівських музеїв (архівної комісії, губернського земства, чернігівської єпархії, міський музей) в один обласний і надання йому назви «Чернігівський міський музей пам'яті 1000-ліття м.Чернігова» [16].

П.М. Добровольський був збирачем колекцій:

1.Мізинська стоянка, с. Мезин Коропського району

2.Група пам'яток в ур. Татарська Гірка між селами Анисів та Підгірне Чернігівського району

3.Курганний могильник с.Табаївка Чернігівського району[31].

Петро Михайлович просив гласних розширити приміщення для музею Української давнини імені В.В. Тарнавського для розміщення всіх існуючих колекцій. Його турбувала доля міських музейних колекцій. «Получая этот дар, который, сколько известно является обычным для города, где бывают археологические съезды, Дума должна позаботиться о помещении для него и т.д.» [4]. Також він зазначив, що музей потребує наглядача. П.Я. Дорошенко виступив проти такої ініціативи, тому що поки немає об'єднаного музею немає нагоди обговорювати його майбутнє, в тому числі призначати наглядача. У стінах реального училища розгорілась запекла дискусія, щодо цього питання[15].

Внесок П.М. Добровольського у розвиток музейної та краєзнавчої справи є неocenним. Саме він був головним організатором XIV Археологічного з'їзду в м. Чернігові, одним з ініціаторів створення Чернігівського історичного музею та активним збирачем музейної колекції.

1. Археологический съезд в г. Чернигове // Прибавление к Черниговским епархиальным ведомостям. –1908.-№17.-С.681-688;
2. Архив Черниговского кафедрального собора // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии. –Чернигов, 1902. - Вып.4 – Отд.2. - С. 1-68.
3. Архимандрит Елецкий Нил Березовский (1722-1726гг.) // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии- Чернигов, 1900. – Вып.3. – Отд. 2 – С. 68-73.

4. Бочков Д.А. Некролог (П.М. Добровольский) // Исторический вестник. – 1910. – №12. – С. 26–28.
5. Верзилов А. В. Добровольский П.М. (некролог) // Зем. сб. Чернигов. губ. – 1910. – №12. – С. 158–162.
6. Верзилов А. В. Мої спогади про чернігівських археологів / А. В. Верзилов // Український історик. – 1991. – № 1–2. – С. 158–214.
7. Верзилов А.В. П. М. Добровольський (біографічний очерк) / А. В. Верзилов // Труды Чернігівської губернської архівної комісії. – Чернігів., 1911 – Вип.8. – С. 195–204
8. Войцехівська І. Н., Семергей О. Л. Губернські вчені архівні комісії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / І. Н. Войцехівська, О. Л. Семергей // Київська старовина. – 1995. – № 6. – С. 105–113.
9. Где находились старинные, несуществующие ныне, храмы города Чернигова? / П. Добровольский // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1908.- №6.- С.209-218; №7.-С.247-255; №8-9.-С.305-307; №10.- С.351-355; №11.-С.383-385; №12.- С.403-408; №13.- С.459-465; №14.-С.503-510.
10. Грамота Патриарха Адриана Архимандриту Елецкому Феодосию Углицкому о вспоможении Архиепископу Черниговскому Лазарю Барановичу в делах епархиального управления // ЧЕИ. – 1900. – № 3. – Часть неофициальная. — С. 112 – 114.
11. Грамота Святителя Феодосия, Архиепископа Черниговского на продажу места в г. Новгород-Северске протопопу Афанасию Зарудскому // ЧЕИ. – 1901. – № 19. – Часть неофициальная. — С. 676 – 677.
12. Грамота Царей Иоанна и Петра Алексеевичей Преосвященному Феодосию Архиепископу Черниговскому и Новгородсеверскому, данна в подтверждение прав его на Черниговскую Архиепископию // ЧЕИ. – 1900. – № 8 – 9. – Часть неофициальная. — С. 258 – 262.
13. ДАЧО. - Ф. 145. - Оп. 2. - Спр. - 142. - Арк. 14зв.
14. Демченко Т., Тарасенко О. До історії діяльності Чернігівської міської думи в жовтні 1905 // Сіверянський літопис. – 2006. – Вип.2. – С.11-19.
15. Журналы заседания Черниговской губернской ученой архивной комиссии // Труды ЧАК. – Вып.5 - Отд. 1- С. 49-70.
16. Журналы заседания Черниговской губернской ученой архивной комиссии // Труды ЧАК. – Вып.6 - Отд. 2 - С. 60.
17. Из жизни двух св. Феодосия, архиепископа Черниговского и Димитрия, митрополита Ростовского / П. Добровольский // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. - 1900. - № 2. - С. 53 - 56.
18. К истории Черниговского земского сиротского дома // Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – № 3. – С. 45-57.
19. К истории Черниговской мужской гимназии // Черниговские губернские ведомости. Часть неофициальная. – 1902. - № 2996, №2999, №3000, №3009, №3012, №3016, №3023, №3030, №3036, №3043, №3049, №3058, №3059, №3068. – С. 1 – 2.
20. Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове. – Чернигов, 1908. – 508 с.
21. Коваленко О. Добровольський Петро Михайлович // Бібліографічний довідник „Українські архівісти”. – К., 2007. – Вип. 1 (ХІХ ст. – 1930-ті рр.). – С.192-193.
22. Краткий отчет об организации и деятельности Черниговского предвадительного комитета по устройству XIV археологического съезда (Приложения) // Труды Черниговского предвадительного комитета по устройству XIV Археологического съезда – Чернигов. - 1908.- С. 1-8.
23. Литвин К. З історії формування етнографічної колекції виставки XIV Археологічного з'їзду в Чернігові // Сіверянський літопис. - 2011.-№3.- С.94-99
24. Морозова А. Публікаторська діяльність членів Чернігівської губернської вченої архівної комісії / А. Морозова // Сіверянський архів: Науковий щорічник. — 2007. — Вип. 1. — С. 42-48.
25. Памятники времен святителя Феодосия Углицкого в Черниговском Елецком-Успенском монастыре / П.М. Добровольский. - Чернигов: тип. Губ. правл., 1899. - 25 с.
26. Программа для собирания сведений археологических, исторических и этнографических по Черниговской губернии Черниговской губернской ученой комиссии //Зем. сб. Чернигов. губ. – 1903. – № 1. – С. 1–30 (Прил.). Співавт.: А.Н. Балика, П.М. Добровольський, Г.О. Коваленко, М.М. Коцюбинський, І.М. Руденко.

27. Рахно О. Участь Чернігівського земства в організації та проведенні XIV Археологічного з'їзду в Чернігові // Скарбниця української культури. – 2009. – Вип. 11. – С. 128 – 130.
28. Самойленко А. Г. Из истории музейного дела в Черниговской губернии кон. XIX - нач. XX вв. // Вопросы музеологии. - 2012. – Вып.2(6). – С.40 – 49.
29. Черненко О. Перші дослідження Мізинської стоянки / О. Черненко // Сіверянський літопис. – 2008. – № 6. – С. 14–16.
30. Черненко О., Ясновська Л. Археологічні дослідження П. М. Добровольського на Чернігово-Сіверщині / О. Черненко, Л. Ясновська // Сіверянський літопис. – 1999. – № 5. – С. 34–40.
31. Черненко О.Є. Археологічна колекція Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського (1896 – 1948) / Чернігівський історичний музей імені В. В. Тарновського, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України. – Чернігів, 2007. – 136 с.
32. Черниговская духовная консистория (Историческая справка) // Черниговские епархиальные известия. – 1900. – № 22. – С. 652 – 657.